

Magyar filmesek a nagyvilágban

Az 1870-es években kezdődött nagy magyar kivándorlási hullám, amely az I. világháború előtt tetőzött, óriási hatással volt a világ filmgyártására. Ekkoriban elsősorban gazdasági okokból, Észak-Kelet-Magyarországról, Nyugat-Dunántúlról és Székelyföldről indultak el nagyobb tömegek, akik főként az amerikai mezőgazdaságban és az iparban helyezkedtek el. Voltak köztük olyan ambiciózus fiatalok, akik hamar meglátták a lehetőséget az éppen beinduló filmiparban. Fried Vilmos (William Fox) és Zukor Adolf Hollywood alapítói lettek a Paramount és a Fox Film (a 20th Century Fox elődje) létrehozójaként. A némafilm nemzetközi világában színészeink közül többen kaptak európai vagy amerikai szerződéseket, Megyery Sári (Sacy von Blondel), Beregi Oszkár, Huszár Pufi (Charles Puffy), Bánky Vilma, Várkonyi Mihály (Victor Varconi) neve így lett világszerte ismert.

1919 és 1945 között sokan politikai indíttatásból, a gazdasági válság és a fasizmus térnyerése miatt hagyták el az országot. Közöttük egyre több értelmiségit, Magyarországon már sikeres alkotót, a magyar film úttörőit találjuk. 1919-ben távozott többek között Korda Sándor (Sir Alexander Korda) és Farkas Antónia (Maria Corda), Kertész Mihály (Michael Curtiz), Máté Rudolf (Rudolph Maté) operatőr, Putty Lia (Lia de Putty), Kovács Ilona (Lucy Doraine), és Lugosi Béla színészek, az 1930-as években pedig Tóth Endre (André de Toth) és Székely István rendezők, Lengyel Menyhért (Melchior Lengyel) és Fodor László (Ladislaus Fodor) forgatókönyvírók, Rózsa Miklós, Kozma József (Joseph Kosma) és Ábrahám Pál zeneszerzők, az animációs Marczincsak György Pál (George Pal) és Halász János (John Halas), a színészek közül pedig Kabos Gyula, Bársony Rózsi, Perczel Zita is. Kisebbségi hullám indult 1945 után, majd mintegy 200 000 fő hagyta el az országot az 1956-os forradalmat követő időszakban, köztük olyan filmesek, mint Szóts István és Kassovitz Péter (Pierre Kassovitz) rendezők, Badal János (Jean Badal), Zsigmond Vilmos és Kovács László operatőrök, vagy éppen Vajna András (Andrew G. Vajna) későbbi filmproducer.

A magyar és magyar származású filmesek főként Bécsben, Berlinben, Párizsban, Londonban és Hollywoodban dolgoztak, de Dél-Amerikától Ausztráliáig a világ minden pontján találkozunk velük. Külföldön sokan megváltoztatták nevüket, jól megjegyezhető, nemzetközi hangzású, vagy Európa régi ragyogására utaló, arisztokratikus csengésű művésznevet választottak, de gyökereikről nem feledkeztek el. Munkájukat eredetiség és minőség jellemezte, amely a közönség széles rétegeit is megszólította, de gyakran fűszerezte sajátos, ironikus humor.

Magyar Hollywood

A film a 20. század elején még friss találmánynak számított, de egyre növekvő népszerűsége már megmutatta a jelentőségét. Az Egyesült Államok gazdasági és kulturális környezete különösen inspirálóan hatott az új iparra, amely egyre több kreatív ember közreműködését igényelte. A világ minden részén megjelentek azok a vállalkozók, akik komolyabb összegeket is kockáztattak annak érdekében, hogy a mozgóképet minél vonzóbbá tegyék. Az amerikai filmgyártásban sok bevándorló próbált szerencsét, köztük rengeteg magyar, akik közül sokan örökre letették névjegyüket Hollywoodban. Jelenlétüket jól illusztrálja az a legenda, amely szerint az egyik egy hollywoodi stúdióban a következő felirat fogadta az álláskeresőket: „Nem elég magyarnak lenni, tehetségesnek is kell lenned.”

Borcsa Amerikában – Werkfotó, 1938. Középen a kamerával Kurzmayer Károly operatőr, mögötte Dajka Margit, Mály Gerő. Az amerikában forgató stábból többen nem tértek vissza Magyarországra. Fotó: NFI – Filmarchívum

Hollywood alapítói: Adolph Zukor és William Fox

Adolph Zukor Ricsén született egy falusi szatócs fiaként, és pár dollárral a zsebében kamaszként érkezett Amerikába. A fiatalember hamar meglátta az üzleti lehetőséget a mozgóképben. Hamarosan komoly cégbirodalmat épített fel, és olyan sztárok dolgoztak neki, mint Mary Pickford, Clara Bow, Douglas Fairbanks és John Barrymore. Adolph Zukor, a Paramount Pictures alapítója, nagy tiszteletnek örvendett Hollywoodban, 1949-ben életmű Oscarral tüntették ki. Mottója mindvégig ez volt: „A közönség sohasem téved”.

William Fox kisgyerekként került az Egyesült Államokba, ahol az egyik első mozihálózatot hozta létre New York-i központtal. Később forgalmazott, és gyártott is filmeket, és megalapította a saját nevét viselő Fox Film Company-t, amely a hangosfilm egyik úttörője volt. Fox cégét az 1929-es gazdasági világválság súlyosan érintette, később csőddel és korrupciós vádakkal is szembe kellett néznie, aminek következtében végleg visszavonult a filmipartól. Nevét a Twentieth Century Fox és a Fox médiabirodalom vitte tovább.

Adolph Zukor. Fotó: NFI – Filmarchívum

William Fox. Fotó: Hulton Archive / Getty Images

Michael Curtiz (1886–1962) rendező

A Budapesten született Kertész Mihály a magyar filmrendezők első generációjának kiemelkedő alakja volt. Mintegy 60 európai film volt a háta mögött, amikor 1926-ban Jack Warner hívására Amerikába költözött, és a Warner Bros. stúdió munkatársa lett. Hollywoodi karrierje során több mint 100 filmet készített: kosztümös kalandfilmeket, film noirokat, musicalt, drámát és vígjátékot. Olyan klasszikusok fűződnek a nevéhez, mint a *Robin Hood kalandjai* (1938), a *Hét tenger ördöge* (1940), az *Út Santa Fébe* (1940), a *Yankee Doodle Dandy* (1942), a *Mildred Pierce* (1945) és a *Fehér karácsony* (1954). Leghíresebb alkotása a filmtörténet talán legszebb háborús melodráma, a *Casablanca*, amely 1944-ben elnyerte az Oscar-díjat a legjobb film, a legjobb rendezés és a legjobb forgatókönyv kategóriákban, és máig minden idők legjobb amerikai filmjei között tartják számon.

Michael Curtiz a *Casablanca* Oscar-díjával 1944-ben. Fotó: John Kobal Foundation / Getty Images

Kertész Mihály a *Halálfejes lobogó* (1935) forgatásán. Fotó: NFI – Film Archívum

Casablanca (r.: Michael Curtiz, 1942). Fotó: Getty

Bánky Vilma (1901–1991) színésznő

Koncsics Vilma néven született Nagydorogon. Az iskola elvégzése után gépirókisasszonyként kezdett dolgozni, de hamar felfedezték színészi tehetségét. Első filmszerepét Berlinben kapta, karrierje ettől kezdve gyorsan ívelt felfelé. 1925-ben Samuel Goldwyn Hollywoodba hívta, ahol a szőke szépség világhírű sztárrá vált.

Bánky Vilma és brit színész partnere, Walter Byron, megvitatják az *Ébredés* forgatókönyvét Sam Goldwyn producerrel, 1928 körül. Fotó: Hulton Archive / Getty Images

Lugosi Béla (1882–1956) színész

Blaskó Béla Ferenc Dezső Lugoson született, Magyarországon komoly színpadi sikereket ért el, és több némafilmben szerepelt. 1919-ben elhagyta az országot, és előbb Bécsbe, Berlinbe, majd az Egyesült Államokba utazott. Színpadi színészként lépett fel a Broadwayn, az áttörést pedig a Bram

Stoker regényéből színpadra állított Drakula hozta meg számára. A darabból a Universal filmet forgatott, amelyben szintén Lugosi Béla alakította a vámpírt. A delejes tekintetű, széles mozdulatokkal gesztikuláló és különös akcentussal beszélő színész azonnal sztárrá vált, és máig a horrortörténet és a tömegkultúra egyik ikonja maradt.

Lugosi Béla. Fotó: NFI – Filmarchívum

Lugosi Béla Drakula szerepében. Fotó: Getty Images

Szőke Szakáll (1883–1955) színész

Budapesten született, itthon Gerő Jenő művésznéven kabaré- és filmszínészként is ismert volt. A Szőke Szakáll nevet világos szakála után kapta, amit azért növesztett, hogy idősebbnek nézzen ki. Az 1920-as években Ausztriában és Németországban, majd a náci hatalomátvétel után Angliában és Hollywoodban folytatta karrierjét, S. Z. Sakall és S. Z. Cuddles néven. A jókedélyű karakterszínész hamar népszerű lett az Egyesült Államokban, ahol több mint 40 filmben játszott, és mindig megnevettette a közönséget.

Szőke Szakáll a *Casablanca* forgatásán 1942-ben. Fotó: The Hollywood Archive / Alamy

André de Toth (1913–2002) rendező

Tóth Endre Makón született, franciás hangzású művésznevét az emigrációban vette fel. 1939-ben öt filmet rendezett Magyarországon, de az anekdota szerint élete drámai fordulóponthoz érkezett, amikor egy kollégája megjegyezte, hogy nem a tehetsége, csak a szerencséje miatt kap ennyi munkalehetőséget, hiszen ha zsidó lenne, már nem dolgozhatna. Tóth ilyen áron nem akart sikeressé válni, ezért inkább elhagyta az országot. Hollywoodban olyan sztárokkal dolgozott, mint Kirk Douglas, Michael Caine, Vincent Price vagy éppen Charles Buchinsky, aki állítólag tőle kapta a Charles Bronson művésznevét. A szakma mesterei ma a legnagyobbak között tartják számon André de Toth-ot. Rajongói többek között Quentin Tarantino, Bertrand Tavernier, Martin Scorsese pedig „a rendezők rendezőjének” nevezte őt.

André de Toth. Fotó: NFI – Filmarchívum

André de Toth. Fotó: NFI – Filmarchívum

Zsigmond Vilmos (1930–2016) operatőr

Szegeden született, már korán érdekelni kezdte a fényképezés, ezért jelentkezett a Színház- és Filmművészeti Főiskola operatőri szakára. 1956-ban a forradalom eseményeiről forgatott, majd Kovács László operatőrrel együtt hagyta el az országot. Amerikában Robert Altman, Peter Fonda, George Miller, Martin Scorsese és Steven Spielberg rendezők filmjeiben dolgozott operatőrként. A fények és árnyékok festőjének is nevezett alkotó a *Harmadik típusú találkozások* fényképezéséért

1978-ban Oscar-díjat kapott, és ezután még háromszor jelölték az elismerésre *A szarvasvadász* (1978), *A folyó* (1984) és a *Fekete Dália* (2006) fényképezéséért.

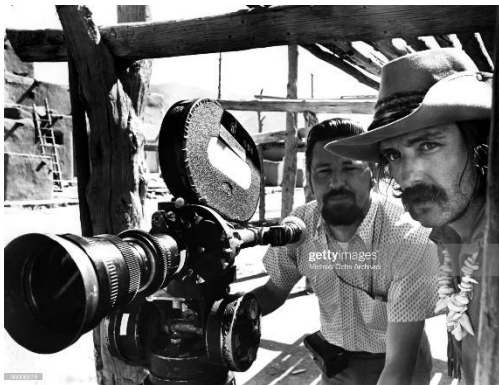
50. Oscar-díj átadó ceremónia: Goldie Hawn, Zsigmond Vimos, Jon Voight, 1978. április 3. Fotó: Walt Disney Television / Getty Images

Kovács László (1933–2007) operatőr

Cecén született, Illés György tanítványa volt a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. 1956-ban a forradalom eseményeiről forgatott, a forradalom leverése után elhagyta az országot. Amerikában az áttörést a *Szelíd motorosok* (1969) hozta meg számára, ezután operatőrként dolgozott Peter Bogdanovich, Robert Altman és Louis Malle és Martin Scorsese filmjeiben (*Az a hideg nap a parkban*, 1969, *Papírhold*, 1973, *New York, New York*, 1977) című filmje. Eredeti látásmódja jelentősen hozzájárult a hollywoodi filmet megújító, az 1960-as évek második felében induló új hullám megerősödéséhez.

Dennis Hopper színész-rendező és Kovács László operatőr előkészítik a *Szelíd motorosok* egyik jelenetét. Fotó: Michael Ochs Archives / Getty Images.

Andy Vajna (1944–2019) producer

Vajna András 12 évesen, a Vöröskereszt segítségével hagyta el Budapestet 1956-ban. Los Angelesben olyan sikeres filmek producerévé vált, mint a *Menekülés a győzelembe* (1981), a *Vörös zsaru* (1988), a szintén magyar Joe Eszterhas forgatókönyvéből készített, *Music Box* (1989), a Rambo-sorozat és a Terminator-filmek vagy a Budapesten forgatott *Evita* (1996). Magyarországon nevéhez fűződnek *A miniszter félrelép* (1997) és a *Szabadság, szerelem* (2006) című népszerű produkciók. Hazaköltözése után 2011-től haláláig a magyar mozgóképipar megújításáért felelős kormánybiztos volt.

Robert Stigwood producer, Antonio Banderas színész és Andrew G. Vajna producer a Golden Globe-díj átadásán 1997-ben. Fotó: Andrew G. Vajna hagyaték / NFI – Filmarchívum

Victor Varconi (1891–1976) színész

Kisvárdán született Várkonyi Mihály néven. A budapesti Színművészeti Akadémián tanult, majd több mint 30 hazai némafilmben szerepelt, többek között Kertész Mihály rendezésében, *A toloncban*. 1920 után Berlinben és Bécsben dolgozott, majd a Paramounthoz szerződött Hollywoodba. Nagy sikert aratott Pilátus (*Királyok királya*, 1927), majd Nelson admirális (*A trafalgári oroszlán*, 1928) szerepében. A hangosfilmváltás után gyakran alakított attraktív idegeneket, latin és szláv karaktereket, de eljátszotta Rudolf Hess-t is a *The Hitler Gang* című náciellenes filmben. Páratlan életművét televíziós munkákkal is gazdagította, élete végén pedig tanította is a színészmesterséget.

Victor Varconi. Fotó: NFI – Filmarchívum

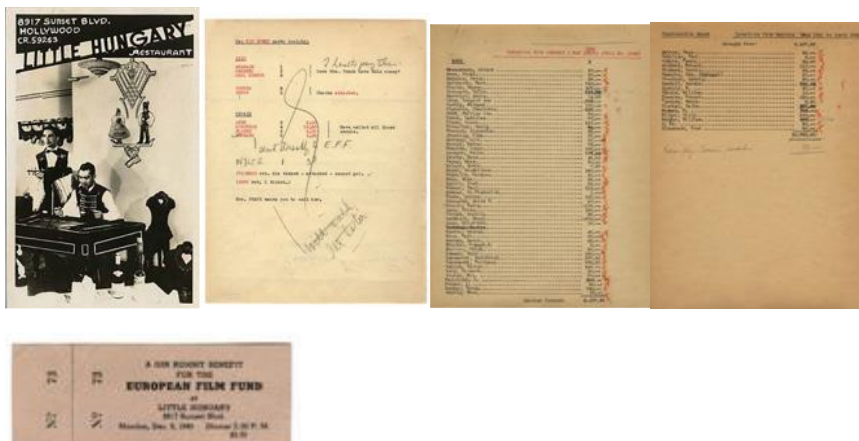

European Film Fund

A European Film Fund nevű nonprofit szervezetet Ernst Lubitsch elnökletével 1938-ban alapították elsősorban Németországból az Egyesült Államokba emigrált filmkészítők azért, hogy támogatási alapot gyűjtsenek az Európából menekülni kényszerülő filmalkotók számára.

A képeken a Los Angeles-i Sunset Boulevard-on található Little Hungary étteremben 1940. december 9-én tartott adományozó gyűlés belépőjegye, a támogatók névsora és a támogatói összegek szerepelnek. A lista jól mutatja a közép-európai filmkészítők masszív jelenlétét a korabeli Hollywoodban. A főleg Németországban és az egykori Osztrák-Magyar Monarchia területén született világhírű filmesek (Fritz Lang, Ernst Lubitsch, Billy Wilder, Fred Zinnemann, Anatole Litvak stb.) mellett sok magyar neve is feltűnik: Michael Curtiz filmrendező, Korda Zoltán filmrendező, Hatvany Lili író, Ladislás Fodor forgatókönyvíró, George Marton forgatókönyvíró, Ernst Matray rendező, Joe Pasternak producer, Székely János forgatókönyvíró, Ernst Verebes színész és Szőke Szakáll színész. Rudi Mate nem más, mint a Lengyelországban született, magyar származású, öt alkalommal Oscar-díjra jelölt operatőr, Rudolph Maté.

Képek: Deutsche Kinemathek

Főzni paprikával és szeretettel

Gaál Franciska feltalálja a karácsonyi pulykát. Fotó: Paramount / OSZMI

Lugosi Béla koktél

Hozzávalók:

2 cl Beefeater gin

2 cl Cointreau

2 cl Lillet Blanc

2 cl citromlé

koktélcseresznye

Bánky Vilma gulyáslevese

Hozzávalók:

- 1 kg pörkölt hús
- 2 evőkanál liszt
- 4 evőkanál zsír
- 400 g főtt paradicsom
- 2 szár angol zeller
- 1 babérlevél
- ½ teáskanál pirospaprika
- 2 hagyma
- 1szerecsendió
- 4 egész szegfűszeg

- 8 chilipaprika

Elkészítés:

A húst vágjuk fel apró darabokra, szórjuk meg liszttel, és tegyük a felhevített zsírral kikent lábosba. Ízlés szerint sózzuk, borsozzuk. Főzzük lassan 40 percig, időnként megkeverve. Öntsük fel forró vízzel, és fedő alatt addig hagyjuk főni, amíg a hús megpuhul. A többi hozzávalót is tegyük az edénybe, majd egy csésze forró víz hozzáadásával főzzük 20 percig. Szűrjük át szitán, fűszerezzük sóval és borssal, sűrítsük be liszttel. A húslevest, amelyben a húst megfőztük, mártásként használjuk. Főtt répát, krumplit és szeletelt zöldpaprikát rendezhetünk a hús mellé; rizzsel is tálalható.

Maria Corda magyar mézes süteménye

Hozzávalók:

- 70 dkg méz
- 1,2 kg liszt
- 20 kg cukor
- 1 ½ csésze pirított, szeletelt mandula (200 g)
- ½ citrom
- 80 g apróra vágott, kandírozott citromhéj
- 3 tojás
- 1 ½ teáskanál fahéj
- ½ teáskanál őrölt szegfűszeg
- 3 teáskanál sütőpor

Elkészítés:

A mézet forraljuk fel, a habot a tetejéről távolítsuk el és vegyük le a tűzről. Ha kihűlt, adjunk hozzá 600 g lisztet, és egy éjszakán át hűvös helyen pihentessük. Másnap a tojásokat verjük habosra a cukorral, adjuk hozzá a mandulát, a kandírozott citromot, a fűszereket és a sütőport, valamint a citrom reszelt héját és leszűrt levét. Ehhez adjuk hozzá a mézes tésztát, jól keverjük össze, majd adjuk hozzá a maradék lisztet is – vagy annyit, amennyit a tészta felvesz – (a maradékot hűvös helyen hagyjuk), vékonyra sodorjuk, és kerek vagy négyzet alakúra vágjuk. Tegyük kiolajozott tepsibe, és forró sütőben süssük készre. Ezt az eljárást addig ismételjük, amíg a tészta el nem fog.

Gazdag és zamatos; ezek a sütemények megérik az elkészítésükhöz szükséges időt és türelmet. Ha gondosan lefedve tartjuk, akkor korlátlan ideig frissek maradnak.